

Pustý hrad vo Zvolene – premeny hradného kopca od najstarších čias po súčasnosť

Beljak, J., Beljak Pažinová, N.: Deserted Castle of Zvolen – Castle Hill Transformation from Ancient Times to the Present. *Životné prostredie*, 2014, 48, 1, p. 48 – 51.

The aim of this paper is to clarify the transformation of the cultural landscape in historical time on the example of the Deserted castle hill area in Zvolen and its hinterland. The device to meet the target are still visible anthropogenic in situ objects extensively verified by archaeological research and their confrontation with medieval written sources, who are suitable to allow conclusions about the uses and function of the castle hill and its surroundings. We also point out the possibility of modern interdisciplinary research at the castle area and its vicinity aimed at preservation and presentation of maintaining cultural landscapes.

Key words: Deserted Castle of Zvolen, landscape transformation, hinterland utilization, cultural value

Pustý hrad vo Zvolene patrí medzi dominanty regiónu a oddávna vzbudzoval záujem širokej i odbornej verejnosti. Objekt je kultúrnou a historickou pamiatkou zapísanou v Ústrednom zozname národných kultúrnych pamiatok pod. č. 1131 ako Národná kultúrna pamiatka. Mohutný stredoveký hrad (obr. 1) bol situovaný na nižšom (Dolný hrad) aj vyššom (Horný hrad) výbežku pohoria Javorie nad sútokom Hrona a Slatiny. Nachádzal sa v blízkosti dôležitých obchodných ciest v stredoveku známych pod pomenovaním *Via magna* (Hanuliak, 1996). Cesty mali medzinárodný význam a ich zárodky zrejme siahajú až do praveku. Prvé osídlenie hradného kopca evidujeme začiatkom eneolitu, keď v nálezovom materiáli nachádzame sporadické doklady keramickej produkcie azda už neskorého horizontu lengyelskej kultúry (cca 4 000 rokov pred n. l.). Doklady intencionálneho pretvorenia hradného kopca evidujeme v období badenskej kultúry na sklonku eneolitického vývoja (3 000 rokov pred n. l.). Vtedy bolo na hradnom kopci vybudované výšinné sídlisko opevnené kamenno-hlinitým valom zachyteným archeologickým výskumom v severozápadnej časti Dolného hradu. V mladšej a neskoršej dobe bronzovej (2 000 rokov pred n. l.) si na kopci vystavali drevo-zemné hradisko nositeľa lužickej a neskôr kyjatickej kultúry. Archeologickým výskumom potvrdené je tiež osídlenie púchovskej kultúry mladšej a neskoršej doby laténskej (200 – 0 rokov pred n. l.). Otázne je však využívanie areálu v období včasného stredoveku, ktorého doklady zachytávame len v podobe sporadických keramických fragmentov zo zášypu zemného valu pod východnou líniou stredovekého opevnenia Horného hradu (Šimkovic, Beljak, Maliniak, 2011). Do predveľkomoravského obdobia je datované neďaleké líniové drevo-zemné opevnenie v polohe na Drahach (Beljak, Pažinová, 2012), tiahnuce sa juhovýchodne od areálu hradného kopca až po priestor nad údolím rieky Neresnica.

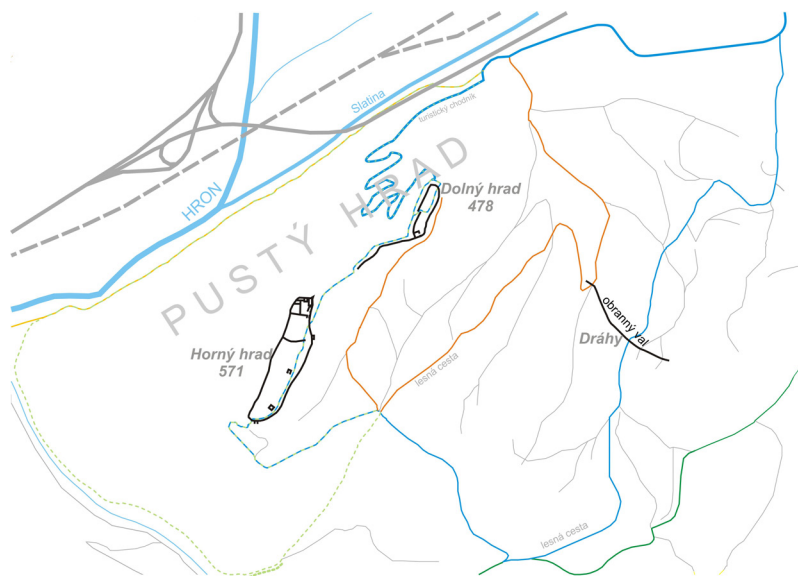
K najväčšiemu stavebnému rozmachu hradného kopca došlo v období stredoveku, teda v čase, keď na uhorskom tróne panovala dynastia Arpádovcov. Pravdepodobne už za kráľa Bela III. (1172 – 1196) vzniká veža komitátneho hradu na Hornom hrade. Podľa dobových dokumentov (Uličný, 2013) sa na hrade často zdržiaval kráľ Ondrej II. (1205 – 1235) a hlavne kráľ Belo IV. (1235 – 1270). Zvolen sa v 13. storočí stal miestom, ktoré pomerne často navštevovali príslušníci kráľovského rodu (Šimkovic, Beljak, Maliniak, 2011), nakoľko sa tu venovali hlavne obľúbenej činnosti vyššej spoločnosti – lovu. Zalesnené okolie Zvolena bolo bohatým poľovníckym revírom vychýreným v celom Uhorsku. Kde panstvo počas týchto udalostí konkrétne sídlilo, predpokladáme na základe archeologicky doložených dobových stavieb na hradnom kopci, vhodných na ubytovanie kráľovskej spoločnosti a družiny. Okrem obytných priestorov Pustého hradu mohol spĺňať podmienky na pobyt panovníka aj dvorec s kráľovskou kaplnkou (Schönweitzová, 1972), ktorého existencia sa predpokladá na mieste neskoršieho Zvolenského zámku.

Najstaršou stavbou na hradnom kopci Pustého hradu bola už zmienená veža komitátneho hradu, ktorá vznikla zrejme v poslednej štvrtine 12. storočia. Vystavaná bola na najvyššom bode hradného vrchu (571 m n. m.). Veža mohla dokonale kontrolovať priestor Zvolenskej kotliny s križovatkou diaľkových ciest. Zázemie veže v podobe menších budov zabezpečujúcich prevádzku hradu sa zatiaľ nepodarilo odкрыť. Rovnako nemáme hmotné doklady existencie ani ochrannej hradby v jej okolí (Hanuliak, 1994), i keď reliéf najvyššej časti hradného vrchu tomu nasvedčuje. Dôkazom jej existencie je aj zachovaná skica z archeologického výskumu v roku 1889 (Beljak, Maliniak, Pažinová, 2011), na ktorej sú zakreslené zvyšky opevnenia označené ako vnútorné a vonkajšie *kamenné šiance*.

Veľká stavebná činnosť je na hradnom kopci doložená v priebehu 13. storočia. Zrejme už v jeho prvých desaťročiach vzniká mohutná obytná veža na Dolnom hrade. Zo strategického fortifikačného hľadiska je dôležitá hlavne výstavba tzv. veľkého hradného opevnenia (4,7 ha), ktoré obkolesovalo areál Dolného (plocha 0,7 ha) i Horného hradu (3,5 ha) a zároveň i časť spojovacieho priestoru medzi nimi. Ešte v priebehu 13. storočia, v nadväznosti na výstavbu opevnenia, začala vznikať vnútorná zástavba hradného areálu. Do tohto obdobia spadá výstavba menšej obytnej veže (tzv. veža II) na nižšom výbežku vrcholovej časti Horného hradu. Postupne sa zástavba oboch hradov rozšírila aj o menšie budovy priložené z vnútornej strany k hradbám. Na prelome 13. a 14. storočia bola postavená (vybudovaná) mohutná vežová prístavba k hlavnej vstupnej bráne Horného hradu, ktorej vznik je datovaný mincou Ondreja III. (1290 – 1301).

V priebehu 14. storočia prestal Pustý hrad, ktorý bol vybavený len samostatne stojacimi, priestorovo stiesnenými obytnými vežami, vyhovovať dobovým požiadavkám na bývanie a reprezentáciu. Táto situácia bola riešená výstavbou úplne nového hradu s rozmermi 50 x 50 metrov v najnižšie položenej časti opevneného areálu Horného hradu (Hanuliak, Šimkovic, 1997). Nové sídlo malo poskytovať predovšetkým pohodlné bývanie a pevnostný charakter stavby čiastočne ustúpil do úzadia. Tento tzv. *Dončov hrad* je zároveň názornou ukážkou etapovitého budovania rezidenčného sídla. V duchu architektúry konca 14. storočia sa staviteľia postupne snažili vytvoriť pravidelný dvojkrídlový hradný palác s ústredným nádvorím. Takéto usporiadanie malo zrejme napodobniť pravidelný pôdorys vyspelých gotických rezidiencií, ktorých vrcholným príkladom je Zvolenský zámok budovaný v blízkosti dnešného mestského centra. Tento nový gotický hrad sa stal už počas panovania Eudovíta I. (1342 – 1382) novou rezidenciou kráľov počas ich pobytu vo Zvolene (Šimkovic, Beljak, Maliniak, 2011).

Význam Pustého hradu dočasne vzrástol v polovici 15. storočia, keď bol Zvolen a jeho okolie pod správou českého veliteľa Jána Jiskru, ktorý v Uhorsku zastupoval záujmy ovdovenej kráľovnej Alžbety a jej syna Ladislava. Jiskrovci už zrejme nepočítali s obranou rozsiahleho a v tej dobe už zrejme čiastočne spustnutého opevnenia Pustého hradu a spoliehali sa skôr na odolnosť jednotlivých stavieb. Zdá sa, že dielom Jiskrových vojakov sú priekopy a valy, ktoré z veže vo východnej hradbe a z dvoch obytných veží Horného hradu vytvorili samostatné stavby (Hanuliak, 2006). Vojnové udalosti a ná-



Obr. 1. Pôdorys Pustého hradu vo Zvolene. Autor: Ján Beljak

kladná údržba určite prispeli k skutočnosti, že hrad na konci stredoveku spustol.

V dobe protitureckých vojen mohli čiastočne zachované stavby v areáli hradu slúžiť na pozorovanie okolia. O využití zručaniny hradu sa podrobnejšie dozvedáme z uznesenia z porady zástupcov banských miest v Banskej Štiavnici 15. mája 1564 (Šimkovic, Beljak, Maliniak, 2011). Podľa tohto dokumentu mali zabezpečovať obranu regiónu pred vpádmi osmanských vojsk strážne veže známe ako vartovky. Medzi miestami, na ktorých mali byť vybudované prameň spomína aj vežu na Starom hrade pri Zvolene. Túto vartovku, pravdepodobne drevenej konštrukcie, zachytávajú dve kresby Zvolena vyhotovené v roku 1599 českým kresliarom Jánom Wilenbergom.

Doklady využitia hradného kopca a okolitého areálu po zániku hradu

Základným problémom sú nedostatočne zachované písomné pramene o využívaní územia v okolí Pustého hradu. Všetky zatiaľ známe pramene sú veľmi skromné a pochádzajú z obdobia po zániku hradu, niektoré aj s viac ako storočným odstupom (Maliniak, 2009). V neskorom stredoveku sa v prameňoch opustená pevnosť objavuje v latinskom znení s významom Starý hrad. Napríklad podľa účtov z roku 1512 mesto Zvolen zaplatilo tesárovi za prácu na moste pod Starým hradom. Išlo zrejme o opravu mosta pod starým Zvolenským hradom, čo poukazuje na využívanie miestnej cesty a hospodárske využívanie okolia hradu. Opakujúce sa zmienky o ťažbe kameňa a oprave cesty, chodníka alebo mosta cez rieku Slatinu pod Starým hradom nachádzame v mestských účtoch najmä od polovice 16. storočia (Maliniak, 2009). Zaujímavý príklad využívania hradného areálu je do-



Obr. 2. Pohľad na tzv. Dončov hrad (Pustý hrad vo Zvolene, 2013). Foto: Ján Beljak



Obr. 3. Pohľad na hlavnú vstupnú bránu Horného hradu a mobiliár z rokov 2011 – 2012 (Pustý hrad vo Zvolene, 2013). Foto: Ján Beljak

ložený v mestskej účtovnej knihe v roku 1551, kde sa spomína splatenie dlhu medzi zvolenskými mešťanmi kvôli viniciam na Starom hrade. Dedukujeme z toho, že okolie hradu bolo ešte aspoň sčasti odlesnené a panovali tu priaznivé mikroklimatické podmienky, ktoré Zvolenčania vedeli využiť napr. na pestovanie hrozna. Ďalší príklad je z roku 1557, keď mesto zaplatilo želiarom, ktorí okolo poľa pod Starým hradom opravovali mestský plot. Zo zápisov nevieme, či vinica a pole spolu súviseli, resp. pravdepodobne nemali spoločného majiteľa. Nepoznáme, žiaľ, ani ich približnú polohu. Pri ich lokalizácii Maliniak (2009) uvažuje o nižšie položených pozemkoch v blízkosti mesta, ale vylúčiť nemožno ani vyššie položené lokality v blízkosti hradu.

Dejiny archeologického výskumu hradu a jeho pamiatková obnova v rokoch 1992 – 2008

Zvyšky rozľahlého hradu oddávna priťahovali pozornosť amatérskych aj profesionálnych bádateľov. Poznatky o dejinách bádania a záujmu o výskum Pustého hradu sme zhrnuli v príspevku Beljak, Maliniak, Pažinová (2011). S prvým archeologickým výskumom v rokoch 1889 – 1890 realizovaným amatérskymi bádateľmi J. Thomkom a E. Leustáchom na hradnom kopci súvisí aj prvé zameranie hradného areálu, ktoré prinieslo spoľahlivú informáciu o dĺžke hradieb (1 847 m) a rozlohe plochy (20 jutár = 5,8 ha; kráľovské jutro = 0,28945 m²). Nové poznatky a predovšetkým zaradenie hradu do širšieho rámca vývoja hradnej architektúry priniesla neskôr publikácia Menclovej (1954).

Potrebu realizácie moderného archeologického výskumu a pamiatkovú obnovu na Pustom hrade vyvolal havarijný stav hlavnej vstupnej brány Horného hradu začiatkom 90. rokov 20. storočia (Hanuliak, 1993). Ústrednou postavou novodobého bádania na Pustom hrade sa stal archeológ Václav Hanuliak, ktorý na hrade skúmal 17 sezón (1992 – 2008) a postupne odkryl všetky jeho kľúčové stavby (vstupná brána, komitátny hrad, veža II., tzv. Dončov hrad) (obr. 2 a 3). V roku 1996 sa podieľal aj na vybudova-

ní 6,4 km dlhého náučného chodníka Pustý hrad, ktorý pozostával z desiatich zastávok a poskytoval základné geografické, krajinné a historické informácie o hradnom areáli. S menom V. Hanuliaka sa spája aj inicializácia odlesnenia hradného kopca z dôvodu dôraznejšej prezentácie archeologickej pamiatky.

Archeologický výskum a pamiatková obnova v rokoch 2009 – 2013

Od roku 2009 prebral vedenie archeologického výskumu hradu Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre, ktorý sa zamerával predovšetkým na areál Dolného hradu. Dôvodom bol havarijný stav jediného torza steny tu stojacej mohutnej obytnej veže i nezodpovedané otázky ohľadom vzniku a funkcie hradu. Výskum Dolného hradu odporúčala už odborná komisia, zložená zo zástupcov viacerých vedeckovýskumných inštitúcií mimo iné z Archeologického ústavu SAV a Pamiatkového úradu SR, konaná na Pustom hrade v roku 2000. Komplexný výskum však umožnili až v roku 2009 vybudované lesné cesty pod patronátom Lesného podniku mesta Zvolen.

Výskum na Dolnom hrade realizovaný od roku 2009 každú letnú sezónu až dodnes postupne odkryl obytnú vežu, hlavnú vstupnú bránu, bránu v tzv. spojovacom múre, bránku v severnej línii opevnenia, niekoľko úsekov opevnenia hradu i tzv. spojovacieho múru a časti nádvorja. Zatiaľ ide celkovo o odkrytú plochu v rozsahu 2 100 m². Najzachovanejšie juhovýchodné nárožie obytnej veže dosahuje aj dnes výšku ešte 17 metrov (pred výskumom iba 12 metrov). Na archeologických výskumoch sa od roku 1992 vystriedalo niekoľko stoviek domácich i zahraničných študentov. Od roku 2009 sa okrem spomínaného pracoviska v Nitre na výskume podieľa aj Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Zmeny historickej krajiny počas moderného archeologického výskumu a pamiatkovej obnovy

Súbežne s výskumom Horného hradu (1992 – 2008) sa uskutočnila aj pamiatková obnova všetkých vykovaných múrov, ktoré boli nadstavané a prekryté zatravnou korunou. Cieľom bolo vybudovať lesopark na princípe zladenosti prírody so zvyškami historickej architektúry. Priestor Pustého hradu bol pokrytý 150 – 200-ročným porastom ochranného lesa. Pôvodným porastom tu boli dubovo-hrabové lesy karpatské a podhorské bukové lesy (Bitušík a kol, 1994). Na severozápadných kamenistých svahoch hradného kopca je dodnes zachovaná enkláva lipovo-javorového lesa.

K odlesňovaniu hradného kopca Horného hradu dochádzalo postupne. Najprv boli odlesnené priestory pri hlavnej vstupnej bráne Horného hradu a veži

komitátneho hradu. Následne, v súčinnosti s archeologickým výskumom, bol odstránený predovšetkým bukový porast v blízkosti veže č. II a obrannej veže vo východnej línii opevnenia Horného hradu. V roku 2003 došlo k odlesneniu najsevernejšej časti Horného hradu – tzv. Dončovho hradu. Pred rokom 2008 bola odlesnená celá časť nádvorja Horného hradu a v roku 2008 aj priestor v predpolí jeho západnej línii opevnenia. Odlesnenie hradného kopca bolo realizované podľa projektu Jozefa Paulenku: *Les a ostatná zeleň na lokalite Pustý hrad*. V súčasnosti je priestor Horného hradu upravený trávnaým porastom, ktorého údržbu zabezpečuje Lesný podnik mesta Zvolen. Severozápadný svah hradného kopca sa postupne zahusťuje nižším krovitým porastom, ktorý má za cieľ zabrániť erózii a uvoľňovaniu kameňov, ktoré ohrozujú prístupovú komunikáciu.

Po začatí výskumu na Dolnom hrade (2009 – 2013) sa upravila koncepcia pohľadu na odlesnenie. Potrebné od začiatku tu bolo odlesnenie okolia obytnej veže – nakoľko choré buky ohrozovali zachované jej torzo. Na nádvorí hradu bolo pôvodným zámerom ponechať všetky zdravé duby, ktoré neohrozovali návštevníkov, resp. nenarúšali zvyšky architektúry a vyťažaná bola len časť lesa s cieľom vytvoriť vyhladku na mesto Zvolen a Zvolenský zámok. Situácia sa zmenila po 19. apríli 2014, keď výrazný búrkový komplex so silnejšími východnými poryvmi vetra vyvrátil viacero stromov vrátane ich koreňov na nádvorí a ukázalo sa, že ich koreňový systém je veľmi plytký a stromy sú staré, choré a ohrozujú návštevníkov. Aktuálne sa preto pristúpilo k úplnému odlesneniu i nádvorja Dolného hradu.

Koncepcia pamiatkovej obnovy Dolného hradu je primárne zameraná na sanáciu torza obytnej kráľovskej veže. Realizuje sa od roku 2012 podľa projektu Vladimíra Kohúta: *Torzo veže Dolného hradu – statické zabezpečenie a konzervácia*. Na Hornom hrade bol v roku 2011 inštalovaný mobiliár s prevahou prvkov z betónu (lavičky, smetné koše, ohniská) a dreva (altánky, informačné tabule). Na Dolnom hrade sú aktuálne umiestnené drevené lavice aj informačné tabule. Správcovskú činnosť a údržbu celého areálu Pustého hradu zabezpečuje Lesný podnik mesta Zvolen, ktorý realizoval aj vybudovanie zrubového infocentra pri vstupnej bráne v exteriérovej časti Horného hradu.

Súčasný formy propagácie a prezentácia historickej kultúrnej krajiny Pustého hradu

Pustý hrad patrí medzi najnavštevovanejšie pamiatky v regióne stredného Slovenska a každý rok sa jeho návštevnosť zvyšuje. Z hľadiska stratégie cestovného ruchu zohráva kľúčovú úlohu v regióne, čoho svedectvom je aj to, že v roku 2011 táto pamiatka vyhrala súťaž o sedem divov Banskobystrického kraja.

V roku 2012 bol na hrade kompletne obnovený náučný chodník Pustý hrad. Na základe výsledkov nových výskumov boli informačné tabule doplnené na celkový počet 20, dĺžka chodníka však zostala nezmenená. V súčasnosti poskytuje náučný chodník návštevníkom informácie o flóre a faune hradného kopca, ako aj o výsledkoch historického, architektonicko-historického a archeologického bádania.

V rámci projektu presnej lokalizácie a mapovania historických ciest v okolí Pustého hradu realizovaného v rámci spolupráce s pracovníkmi Technickej univerzity vo Zvolene (B. Beláček, M. Slámová, F. Chudý) v rokoch 2011 – 2013 bolo cieľom určiť polohu stredovekého osídlenia a historických ciest v teréne v závislosti od prírodných podmienok a faktorov. Preskúmané územie malo výmeru 23,19 km² a zmapovaných bolo 74,21 km prevažne lesných ciest, z čoho celková dĺžka mapovaných historických ciest bola 49,49 km a výmera mapovaných historických úvozov 16 ha (Slámová et al., 2013; Slámová et al., 2014; Pažinová a kol., 2013). Okrem odborného záujmu ďalším cieľom projektu bolo poskytnúť nový pohľad na možnosti využitia stredovekej cestnej siete v oblasti cestovného ruchu „soft turizmu“ v lesnom prostredí na Slovensku.

Od roku 2010 je na Dolnom hrade realizovaná každoročne medzinárodná letná škola archeológie pod záštitou Katedry archeológie FF UKF v Nitre. Doteraz sa jej zúčastnilo vyše 400 záujemcov prevažne z krajín Vyšehradskej štvorky. Jej cieľom, okrem edukácie o metódach a technikách archeologického výskumu a dokumentácii nálezov, je aj upriamenie pozornosti na nedeštruktívny archeologický výskum historických krajinných štruktúr a ich spôsobov prezentácie verejnosti.

* * *

Archeologický výskum spojený s ochranou a prezentáciou historickej kultúrnej krajiny Pustého hradu a jeho okolia má ambície pokračovať aj v budúcich rokoch. V pláne je preskúmať v plnej možnej miere zázemie obytnej veže na Dolnom hrade a najväčšou výzvou na Hornom hrade je dokončiť skúmanie cisterny a preskúmanie spojovacích častí medzi jednotlivými vežami a rezidenčným areálom. Súbežným krokom je modernými metódami (LIDAR, 3D modelácia, GIS) objaviť a preskúmať predpokladané a v teréne na mnohých miestach dodnes identifikovateľné ťažobne jamy v bližšom i širšom okolí hradného kopca.

Článok vznikol v rámci riešenia grantových projektov VEGA 1/0477/11 *Paleoekologická rekonštrukcia severnej časti Panónskej nížiny*, UGA 1/23/2012 *Fortifikácie na sútoku Hrona a Slatiny a VEGA 2/0117/12 Medzi starovekom a stredovekom. Etnicko-kultúrne vzťahy v strednom Podunajsku od konca keltského osídlenia po začiatok stredoveku.*

Ďakujeme všetkým kolegom, odborníkom, študentom, robotníkom, turistom, nadšencom, ktorí sa podieľali v minulosti a/alebo pôsobia na hrade v súčasnosti za často nezištnú pomoc a prejavovaný záujem o ochranu a propagáciu nielen hradu samotného, ale aj jeho historického zázemia.

Literatúra

- Beljak, J., Maliniak, P., Pažinová, N.: Zvolenský Pustý hrad vo svetle archeologického bádania (od amatérskych výkopov až po začiatok systematického výskumu). *Archaeologica Historica*, 2011, 36, s. 265 – 278.
- Beljak, J., Pažinová, N.: Das Geheimnis der frühmittelalterlichen Wälle im Zvolener Talkessel (Slowakei). In: *Sötét idők rejtélyei 6. – 11. századi régészeti emlékek a Kárpát-medencében és környékén*. Békéscsaba: *Tempora Obscura* 3, 2012, p. 297 – 324.
- Bitušík, P., Benediktyová, D., Hančová, A., Modranský, J., Rajtár, R., Stašiov, S.: Predbežné výsledky inventarizačného výskumu prírodných hodnôt lokality Pustý hrad. In: *XXIX. Tábor ochrancov prírody: odborné výsledky (Kráľová pri Zvolene, 17. – 24. júla 1993)*. Zvolen: SZOPK – OKV Zvolen, SAZP – Banská Bystrica, FE TU Zvolen, 1994, s. 41 – 54.
- Hanuliak, V.: Historicko-archeologický výskum Pustého hradu vo Zvolene. *Archaeologica Historica*, 1993, 18, s. 161 – 166.
- Hanuliak, V.: Archeologický výskum zvolenského komitátneho hradu. *Archaeologica Historica*, 1994, 19, s. 207 – 213.
- Hanuliak, V.: Via magna na strednom Slovensku v období včasného a vrcholného stredoveku. *Archaeologica Historica*, 1996, 21, s. 443 – 449.
- Hanuliak, V.: Vojenské pevnosti Jána Jiskru vo Zvolene. *Archaeologica Historica*, 2006, 31, s. 259 – 268.
- Hanuliak, V., Šimkovic, M.: Dončov hrad a vrcholne stredoveké refúgium nad Zvolenom. *Archaeologica Historica*, 1997, 22, s. 161 – 168.
- Maliniak, P.: Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku. Banská Bystrica: UMB, 2009, 246 s.
- Menclová, D.: Hrad Zvolen. Bratislava: Tvar, 1954, 113 s.
- Pažinová, N., Beljak, J., Slámová, M., Beláček, B.: Stredoveká cestná sieť v okolí Zvolenského Pustého hradu. Analýza na základe antropogénnych reliéfnych foriem. *Študijné Zvesti Archeologického ústavu SAV v Nitre*, 2013, 54, s. 153 – 170.
- Schönweitzová, Š.: Archeologický výskum v areáli Zvolenského zámku. *Monumentorum Tutela*, 1972, 8, s. 253 – 278.
- Slámová, M., Beláček, B., Beljak, J., Pažinová, N., Chudý, F.: Dependence of the Medieval Settlements and Historic Roads to the Natural Environment Around the Deserted Castle (Slovakia). In: *GEOMED 2013: 3rd International Geography Symposium, Kemer (Antalya) 10 – 13 June*. Kemer: Inkilap Publishing Istanbul, 2013, p. 273.
- Slámová, M., Beláček, B., Beljak, J., Pažinová, N., Chudý, F.: Dependence of the Medieval Settlements and Historical Roads to the Natural Environment Around the Deserted Castle in Zvolen (Slovakia). In: *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, vol.120, 2014, p. 213 – 223.
- Šimkovic, M., Beljak, J., Maliniak, P.: Zvolenský Pustý hrad. Sprievodca po hrade. Zvolen: Mesto Zvolen, 2011, 45 s.
- Uličný, F.: *Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo Veda, 2013, 568 s.

PhDr. Ján Beljak, PhD., beljak@savzv.sk
Archeologický ústav SAV, výskumné pracovisko
Zvolen, Štúrova 2, 960 01 Zvolen
Doc. PhDr. Noémi Beljak Pažinová, PhD.,
nbpazinova@ukf.sk
Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity
Konštantína Filozofa v Nitre, Hodžova 1, 949 01 Nitra